

Riskitaju ja hasrtmängimine: süstemaatiline ülevaade

Allikas: Spurrier, M., Blaszczynski, A. (2013) Risk Perception in Gambling: A Systematic Review. *Journal of Gambling Studies*, 30(2), 253-276

Riskitaju ning sellega seotud hoiakud ja uskumused mängivad olulist rolli riskeerivas käitumises. Seega võib arvata, et ka hasartmängurite riskitaju mõistmine on oluline, saamaks aru, miks on teatud mängurite alagrupid haavatavad ülemäärasele mängimisele.

Üks hasartmängimise põhielemente on, et see hõlmab endas riskantset valikut, ehk tagajärjed on enamasti nii ebakindlad kui potentsiaalselt kahjulikud. Riskantse valiku ja riskeeriva käitumise seisukohalt on keskse tähtsusega see, kuidas inimesed tajuvad teatud kriitilisi riski parameetreid: potentsiaalsete tagajärgede ulatus; potentsiaalsete tagajärgede tähendus; ning tegurid, mis määravad tagajärgede tõenäosuse (näiteks inimese enda kognitiivne kontroll või mängu mehaanika). Ehkki inimesed võivad ka teadlikult teha valikuid, mis sisaldavad endas negatiivsete tagajärgede ohtu, mõjutab just riski hindamise täpsus oluliselt riskikäitumist. Seega, et aidata inimestel riskisituatsioone ohutult lahendada, on vajalik mõista, kuidas nad hindavad riski parameetreid.

Siiani on uuritud hasartmängurite kognitsioone seoses positiivsete tagajärgede ning nende saavutamise üle omatava kontrolli ülehindamisega. Mänguruse mudelid ei sisalda aga mängurite taju, uskumusi ja hoiakuid potentsiaalsete negatiivsete tagajärgede suhtes, mis jätab riskitaju analüüsimist välja olulised komponendid.

Seetõttu oli käesoleva ülevaateartikli eesmärgiks hinnata olemasolevaid uurimisandmeid, mis puudutavad seda, **kuidas mängurid tajuvad hasartmängimise ohte ja riske, ning riskitaju ja käitumise vahelist seost**. Täpsemalt võeti vaatluse alla: 1) kahjulikud tagajärjed, mida mängurid mängimisega seostavad; 2) mängimise tagajärgedega seotud ootuste roll otsuste tegemise ja käitumise juures; ja 3) kognitiivsed tegurid, mis vahendavad tagajärgede ootuse ja valikukäitumise vahelist suhet.

Kokku võeti vaatluse alla 16 uurimust aastatest 2003-2012. Uurimused olid läbi viidud Austraalias (3), Kanadas (4), Hiinas (3), Šveitsis (1), Suurbritannias (1) ja USA-s (4).

Mõningad metodoloogilised piirangud vähendavad vaadeldud uurimuste üldistusjõudu. Esiteks oli tegemist läbilõikeuringutega, mis tähendab, et vaatluse all oli üks konkreetne ajahetk. Seega ei ole võimalik teha järeldusi taju, kavatsuse ja käitumise vaheliste *põhjuslike* seoste kohta. Mitmetes uurimustes ei olnud võimalik hinnata riskitaju ja käitumise vahelist seost, sest neis ei mõõdetud mängimiskäitumist või selle patoloogilisust. Riskitaju

mõõdeti vaid subjektiivsete enesekohaste andmete põhjal. Samuti kasutati enamikes uurimustes spetsiifilisi, mitteeesinduslikke valimeid (nt tudengid, noored, mängupiiranguga mängurid).

Mängurite kahjulike tagajärgedega seotud ootused

5 artiklis uuriti inimeste **üldisi hoiakuid** hasartmängimise riskide ja kasude suhtes. Leiti, et sagedasematel ning probleemsematel mänguritel on suhteliselt positiivsem hoiak mängimise suhtes ning nad leiavad selle olevat kasutoovama ja vähem sõltuvusttekitava kui sotsiaalsed mängurid või mittemängurid. Positiivsem hoiak mängimise suhtes oli seotud suurema aja- ja rahakuluga mängimisele.

4 uurimuses, kus võeti vaatluse alla noorte inimeste **spetsiifilised ootused** hasartmängimisele, leiti samuti, et probleemsemad mängurid ootasid mängimiselt enam positiivseid tagajärgi. Samuti leiti, et nii probleemsed mängurid kui mittemängurid ootasid vähekokonud mänguritest enam mõningaid negatiivseid tagajärgi.

Jagades tagajärjed kolme positiivsesse kategooriasse (nauding või erutus; positiivne eneseteostuse tunne; majanduslik võit) ja kahte negatiivsesse kategooriasse (ülemäärane hõivatus; negatiivsed emotsioonid nagu häbi, süü ja kontrolli kaotus), leiti, et kõigi viie kategooria osas olid mänguritel ja mittemänguritel erinevad ootused. Tõenäolised patoloogilised mängurid ning riskigruppi kuuluvad mängurid ootasid enam positiivseid tagajärgi kui sotsiaalsed mängurid, kes omakorda ootasid neid enam kui mittemängurid. Mittemängurid ootasid negatiivseid emotsionaalseid tagajärgi enam kui mängurid; kuid nii probleemsed mängurid kui mittemängurid ootasid kontrolli kaotamist oluliselt enam kui sotsiaalsed või riskigruppi kuuluvad mängurid. Mustrid erinesid meeste ja naiste vahel – meeste puhul olid nii positiivsed (nauding, eneseteostus, raha) kui negatiivsed (ülemäärane hõivatus) ootused tugevalt seotud mängimiskäitumisega; naiste puhul oli see seos negatiivsete ootustega nõrgem.

Kokkuvõttes viitavad need uurimused sellele, et probleemsetel mänguritel on mängimisele kohati ambivalentseid ootused. Üldiselt on nende ootused aga optimistlikumad kui mittemänguritel.

Tagajärgedega seotud ootuste roll otsuste tegemise ja käitumise juures

On korduvalt tõestatud, et hoiakud mõjutavad käitumist ja vastupidi. Vaatluse all olevad uurimused viitavad sellele, et optimistlikum suhtumine mängimisse on seotud sagedasema ja probleemsema mängimisega. Sellele seosele on mitu võimalikku seletust: riskide alahindamine võib teha haavatavamaks probleemsele mängimisele ning samas võib probleemne mängimine motiveerida riske alahindama, et oma käitumist õigustada. Läbilõikeuuringute põhjal on raske siin midagi kindlat väita.

On vähe uuritud, kuidas säilitavad mängurid optimismi ja motivatsiooni mängida hoolimata ambivalentsetest ootustest. Üks võimalus on, et nad tajuvad positiivseid tagajärgi olulisemadena kui negatiivseid. Samuti on võimalik, et automaatne tung mängida kummutab püüud potentsiaalseid tagajärgi kriitiliselt hinnata. See, kuidas inimene reageerib vaimsetele seisunditele ja keskkondlikele teguritele, võib mõjutada positiivsete ja negatiivsete tagajärgede väljapaistvust ja hindamist tema poolt.

Niisiis on võimalik, et probleemsed mängurid õpivad kogemuse najal ootama mängimisest mõningaid negatiivseid tagajärgi enam kui teised mängurid, kuid jätkavad mängimist domineerivate positiivsete ootuste, automaatse tungi või nende tegurite kombinatsiooni tõttu. Samuti võivad negatiivsed ootused mittemänguritel kaitsta neid mängimisega seotud probleemide eest, vähendades nende motivatsiooni mängida.

Tagajärgedele omistatud tähendus on individuaalne ja mõjutab oluliselt otsuste tegemist

Riskitajus on olulisi idiosünkraatilisi erinevusi, mis otsuste tegemist mõjutavad, kusjuures osaliselt väljendavad need valimite erinevat kultuuritausta. Näiteks tajusid hiina noored erinevalt kanada ja aafrika-ameerika noortest hasartmängimist kui võimalust avaldada muljet eakaalastele ning saavutada nende heakskiitu, kuid neil ei olnud mängimisele afektiivseid ega enesekohaseid ootusi – erinevus rõhuasetuses, mis järgib tuntud väärtuserinevusi Aasia ja Põhja-Ameerika populatsioonide vahel.

Ka isiklik kogemus ning individuaalsed erinevused mõjutavad riskitaju arengut. Mõningad staatilised demograafilised näitajad (näiteks noorem iga, meessugu) korreleerusid uurimustes järjekindlalt optimistlikuma riskitajuga, kusjuures need erinevused ületasid

erinevused mängimise sageduses ja probleemsuses. Teisisõnu esinevad soolised ja vanuselised erinevused riskitaju ka sõltumata mängimise probleemsusest.

Ühes uurimuses seostati madalam riskitaju veel mitmete näitajatega: madalam hariduslik ja ametistaatus; parem üldine tervis; enam joomist ja suitsetamist; vähem perekonnas esinenud mängurlusprobleeme; kõrgem elamustejanu ja enesehinnang; tugevam ebausku. Seega ei ole riskitaju üldpopulatsioonis homogeenne, vaid seda mõjutavad erinevad demograafilised (ning tõenäoliselt ka sotsiaalkultuurilised ja kognitiiv-käitumuslikud) tegurid.

Seni ei ole ükski uuring otseselt käsitletud seda, kuidas inimesed hindavad mängimisega seotud tagajärgi. Samas on tõendeid selle kohta, et individuaalsed erinevused ja kontekst loovad eeldused tagajärgede tõlgendamiseks teatud moel, ning et tagajärgedele omistatud tähendus mängib rolli ootuste, motivatsiooni ja riskivõtmise juures. Näiteks leiti, et endale mängupiirangut seadma ajendavad erinevad põhjused, mis on seotud mängimise negatiivsete tagajärgede tajumisega (näiteks kontrolli kaotus) ning sooviga vältida kahju tulevikus (näiteks soov vältida suitsiidi). Seejuures inimeste isiklikud kogemused mõjutasid nende ootusi tulevaste emotsionaalsete ja kognitiivsete seisundite osas.

Samuti leiti, et mängimise kavatsus üldpopulatsioonis oli seotud nii kaotusest tuleneva kahetsuse ootusega kui tajumisega, et mängimine on riskantne, kusjuures kahetsuse ootus ennustas mängimiskavatsusi tugevamini. Sagedased ja probleemsed mängurid on nii mängimisega seotud kui mitteseotud riskide osas suurema tolerantsusega kui teised.

Kokkuvõttes viitavad arutluse all olevad uurimused sellele, et mängurid võivad tõlgendada tagajärgi, kujundada hoiakuid ja võtta vastu otsuseid sõltuvalt sellest, mida nad peavad oluliseks või mis on nende jaoks väljapaistev, mis omakorda on mõjutatud kultuurilise kogemuse, vaimse seisundi, keskkondliku konteksti ja teiste individuaalsete erinevuste poolt.

Kognitiiv-käitumuslikud ja demograafilised probleemse mängurluse formuleeringud peaksid võtma arvesse idiosünkraatilist variatsiooni riskitajus. Samuti on oluline pidada silmas tegureid, mis võivad uurimuste põhjal mõjutada või vahendada riskitaju rolli otsuste tegemises ja käitumises, sealhulgas tegurid, mis mõjutavad tagajärgedele omistatud tähendust ning see, kuidas mängurid lahendavad enda jaoks olukorra, kus erinevad motivatsioonid ja ootused on omavahel konfliktis.

Kokkuvõte

Ehkki probleemse mängulusega seotud kognitiivseid kaldeid ja vigu on väga palju uuritud, on vähe uurimusi, mis käsitlevad seda, kuidas mängurid tajuvad mängimisest tulenevaid potentsiaalseid kahjusid ja riske. Olemasolevad uurimused viitavad, et probleemsetel mänguritel on nii optimistlikum üldine riskitaju kui segu positiivsetest ja negatiivsetest konkreetsetest ootustest mängimise tagajärgedele. Negatiivsetest ootustest hoolimata säilitavad mängurid motivatsiooni mängida, mistõttu on alust arvata, et nad tühistavad riske, näiteks omistades suuremat tähtsust positiivsetele tagajärgedele.

Uuringud viitavad ka sellele, et riskitaju sõltub kontekstist ja individuaalsetest erinevustest, nagu mänguri kultuuritaust või eksponeeritus mängimisele. Mitmed tegurid võivad vahendada riskitaju rolli otsuste tegemise ja käitumise juures, näiteks oodatavate tagajärgede tajutud kvaliteet. Praktiseerivad psühholoogid peaksid võtma arvesse seda, kuidas mängurid mängimist kui riskikäitumist näevad. Nende riskitaju täpsuse parandamine võib vähendada kalduvust selliseks käitumiseks.